

Tradiční kultura Tater v českém periodickém tisku, publikacích a masopustní tradici do počátku 20. století

Petr Kaleta

DOI: 10.62800/NR.2024.4.02

Traditional Culture of the Tatras in the Czech Periodical Press, Publications, and the Carnival Tradition up to the Beginning of the 20th Century

The study characterises the interest of the Czechs in the Tatras up to the beginning of the 20th century, primarily in the pages of newspapers and magazines, but also as part of carnival celebrations. This interest is interpreted through the themes that were central to Czech travellers, who then reported on them in Czech periodicals. The most prevalent theme was shepherding, which as mentioned by almost all travellers who wrote about the Tatras. A less common theme was the motif of the Tatra mountain guide, which Czech travellers began to notice in detail from the last third of the 19th century onwards. The fact that Czech interest in the Tatras continued into the late 19th and early 20th centuries, especially on the Galician (Polish) side, is evidenced by the inclusion of the theme of the mountain centre of Zakopane and the Polish Tatras as the main title of the Sokol “Šibřinky” in 1902.

Key words: The Tatras, shepherding, mountain guides, Sokol entertainment – Šibřinky, Czech travellers

Contact: prof. PhDr. Petr Kaleta, Ph.D., Katedra filosofie, Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická Technické univerzity v Liberci, Studentská 1402/2, 461 17 Liberec 1; e-mail: petr.kaleta@tul.cz; ORCID 0000-0002-3292-9901

Jak citovat / How to cite: Kaleta, Petr. 2024. Tradiční kultura Tater v českém periodickém tisku, publikacích a masopustní tradici do počátku 20. století. *Národopisná revue* 34 (4): 258–270. <https://doi.org/10.62800/NR.2024.4.02>

Zájem českých národních buditelů o jiná slovanská etnika a o jimi obývaná území byl zřejmý již v první polovině 19. století, kdy informovali na stránkách českého tisku o svých cestách. Tehdy začali objevovat také Tatry, které byly kvůli chybějícímu železničnímu spojení i nepřilíživě komfortním ubytovacím možnostem upozadovány především za Alpami, avšak Čechy stále víc přitahoval jejich slovanský ráz, netknutost přírody a tím i jistá romantičnost Tater. Od 60. let, kdy bylo zásadně posíleno národní uvědomění Čechů, se mnozí z nich začali zaměřovat na důkladnější poznávání jiných slovanských etnik, a to s jakýmsi paternalistickým úkolem pomoci těmto slovanským sousedům rozvíjet jejich národní snahu. Nemalá část Čechů pracovala v 19. století v Haliči, a to často v úřednických profesích, někteří z nich rádi

cestovali a sledovali kulturní aktivity haličských Poláků. Prototypem byl Karel V. Zap, který pro *Časopis Českého museum* přeložil v roce 1838 Goszczyňského cestopis o Tatrách ([Goszczyński] 1838), což byl s velkou pravděpodobností první rozsáhlý příspěvek o Tatrách v českém tisku. Češi začali také brzy sami přispívat do vlastních rozvíjejících se periodik o svých cestách do Tater – a byly to výpravy do polských (haličských) i do slovenských (uherských) Tater. Na počátku Češi poznávali spíše horské středisko Zakopané¹ a haličské Tatry. Brzy si začali tyto hory přivlastňovat, nebylo totiž výjimkou, když ve svých pracích užívali pojmenování „naše Tatry“ ve smyslu naše slovanské hory.

Tatranská témata se začala rozšiřovat od zmíněných 60. let 19. století, ale značný nárůst byl v následujících

desetiletích, kdy začala plnit stránky českých periodik. Naším cílem je představit tři z témat, která se objevovala v českém tisku při charakteristice Tater a také v masopustní sezóně. K nejrozšířenějším patřilo salašnictví a pastevectví, s nimiž cestovatelé při horských výstupu-ech zákonitě museli přicházet do styku, a proto zmíněný motiv nemohl chybět v téměř žádném příspěvku o Tatrách. Ani turista první poloviny 19. století se v Tatrách neobešel bez horského vůdce, podrobnější zprávy o nich máme však od českých cestovatelů až od konce 19. století, kdy došlo k viditelnému nárůstu tatranské turistiky. Horští průvodci jsou tak dalším tématem této práce, která např. poodhaluje rozdílnost mezi průvodci na slovenské a polské straně Tater s jejich různými zvláštnostmi. Posledním zvoleným tématem s tatranskými motivy jsou masopustní šibřinky Sokola pražského z roku 1902, jež byly věnovány Zakopanému v polských Tatrách. Studie poukazuje také na to, že to nebyly jen stati autorů cestujících do Tater, ale i kresby a obrázky výtvarníků, z nichž je zde nastíněn přínos Františka B. Zvěřiny. K dalším cílům patří poukázat na to, které známé i méně známé osobnosti se na témata Tater zaměřovaly.

Základním pramenem jsou noviny a časopisy, kde čeští cestovatelé navštěvující Tatry uveřejňovali své příspěvky. Vedle nich jsou to i knihy, především pak první zevrubný cestopis o zmíněných slovanských horách z roku 1897, publikovaný pod názvem *Tatry*, jehož autorem byl učitel a jeden z největších českých znalců těchto hor Karel Drož. Jde o vybrané příspěvky, které reprezentují základní linii českého zájmu o Tatry ve sledovaném období. Cílem práce je rovněž poukázat na atmosféru, k jejímuž dokreslení napomáhá jazyk námi vybraných cestovatelů, proto studie v nemalé míře čerpá z dobových citátů. Vycházíme zde z cestopisů nebo črt autorů, kteří se do Tater vraceli opakovaně, ale i z takových, kteří je navštívili třeba jen jednou a zanechali o nich zajímavé a národopisně cenné záznamy. V příspěvku chceme poukázat na to, jak rozdílně byly tatranské motivy zpracovávány a jakou úlohu hrály v národní kultuře Čechů zejména na přelomu 19. a 20. století.

Salašnictví v Tatrách

Salaše a pastevecké motivy patří k těm nejčastějším, které se již od počátku objevovaly na stránkách českých

periodik v souvislosti s Tatrami, a většina českých cestovatelů, kteří hory po návratu popisovali, se o nich neopomenula zmínit. Je příznačné, že v úvodní fázi zájmu o Tatry čerpali Češi především z polských autorů. Prvním známým příspěvkem v českém tisku byl článek *Cesta na Tatry* z roku 1838 ([Goszczyński] 1838), což byl překlad studie polského básníka a prozaika Seweryna Goszczyńskiego (1801–1876). V jeho článku, který přeložil tehdy v Haliči ve funkci úředníka působící spisovatel a publicista Karel Vladislav Zap (1812–1870), se již dobový čtenář mohl seznámit s hlavními pojmy salašnictví na polské straně Tater. Pastýře Goszczyński nazývá juhásami² a slovo odvozuje z maďarštiny, hospodáře několika pastýřů nazývá bačou (pol. bacou) a jeho obydlí v době kočování bačovkou nebo kolibou. Zmíněnému pasteveckému obydlí je v článku věnován podrobný popis: „[...] jest to obyčejně pořádně z dobrého dřeva postavený domek o jedné aneb dvou světnicích, jedny dvěře, ale žádného okna nemají, s velkým kamenem uprostřed, na němž se oheň rozdělává; podél stěn nacházejí se lůžka z mechu, nádobí na mléko, máslo, sýr a jiné a jiné věci na polici umístěné [...]“ ([Goszczyński] 1838: 36) Autor se také zmínil o stravě a životu horských pastýřů.

Podobně jako S. Goszczyński, měl značný vliv na popularizaci haličských Tater polský básník, geograf a cestovatel Wincenty Pol (1807–1872), který Tatry navštívil poprvé již v roce 1834, kdy dokonce vystoupil na Gerlachovský štít (Kielkowski, 2018: 98). V roce 1850 vydal jednu ze svých hlavních knih *Rzut oka na północne stoki Karpat pod względem przyrodzenia*, v níž se věnoval také popisu Tater. Jeho práce o Tatrách sledovali se zájmem i čeští autoři. Václav Štulc (1814–1887), básník (napsal např. sbírku básní *Na Tatrách a pod Tatrami* z roku 1874), překladatel, publicista a katolický kněz, uveřejnil v roce 1876 ve svém překladu části textu o Tatrách z právě posmrtně vydaného svazku ze sebraných spisů W. Pola. Salašnictví se v něm autor věnuje v části *Ze života polských horalův západních* (jde o Polovy zápisky z cest z roku 1843), kde se na začátku zmiňuje o tom, že jen Podhalané a Nowotaržané mají v Tatrách alpské pastviny, které se nazývají „hale“. Na letní salaše se pastevci odebírají o svatodušních svátcích. Ještě předtím se na velké hromadě u jednoho z rychtářů (pol. soltysů) volí juhásové (ovčáci) a jejich představený – baca. Pol se

podrobně zmiňuje o vážnosti a průběhu takové hromady (Štulc 1876: 157). Baca měl zvláštní soudní moc, pokud byli pastýři a dobytek na salaších, všichni juhásové se stali jeho podřízenými. Každá vesnice měla svou hali, některé byly majetkem rodin soltysy. Právo pastvy bylo ovšem společné (obr. 1).

W. Pol byl při pobytech v Tatrách přítomen situaci, kdy pastevci táhli se stády do hor, a k této významné události každoročního cyklu poznamenal: „*Celé vesnice v Novotaržské dolině a na Podhalí se tu hýbají na cestu, vespolek se vítají, provázejí juhásy a poručeny se činí do přízně bacovy. Každý s pláčem odevzdává svůj dobytek [...] Lidé s chlebem, solí a vodkou vycházejíce na cestu, připíjejí pastýřům a pastýřkám, táhnoucím na hale [...]*“ (Štulc 1876: 173) Hospodáři a majitelé dobytka vždy za

Obr. 1. Walery Eljasz-Radzikowski: Tatranský pastýř.
Zdroj: Przewodnik po Tatrach [1902]

dvě a dvě neděle donášeli pastevcům chléb, sůl, vodu, luštěniny a prádlo. Po prvním dojení a zpracování mléka si majitelé přicházeli pro bryzdu a tvrdý uzený sýr (pol. oscypek), které pak prodávali na krakovském historickém tržišti Sukienice.

Klasickou cestou pro české turisty 19. století přes Krakov se v létě roku 1862 vydali do Tater básník, prozaik a publicista Vítězslav Hálek (1835–1874) s novinářem a politikem Juliem Grégrem (1831–1896). Z této cesty si Hálek přinesl mnohé inspirativní prvky pro své dílo a v *Národních listech* publikoval několik fejetonů s tatranskou tematikou. Při cestě k Mořskému oku v haličských Tatrách se oběma Čechům naskytlá příležitost přenocovat v místní salaši, což Hálek poeticky vylíčil ve fejetonu *Večer a noc v Tatrách* (H[álek] 1862). Noční atmosféra u tatranských pastevců básníka uchvátila, podobně jako jednoduchost salaše, uprostřed níž na hliněné podlaze hořel ve dne i v noci oheň. Pozoroval, jak okolo ohně usedávali pastýři nejrůznějšího stáří, zatímco děvčata připravovala placky z ovesné mouky, které si Hálek nemohl vynachválit. Především jej však zaujala večerní zábava: „*Děvčata i hoši z vůkolních salaší se scházeli k nám; nevím, zda proto, že se cestující tam zastavili, aneb-li již ze zvyku do této salaše se scházejí. Vše si rozsedlo opět jako dříve, a vesele plápolající oheň osvětloval všechněch tváře překrásnou září. Staří i mladí si nacpali dýmky duvanem, některým jsme dali cigár a vše dýmalo jako o závod s ohněm. [...] Lid to veskrz sličný, výrazných tvář. Děvčata jako kvítí, zdravé, veselé, plné života, samý šprým a samý vtíp.*“ (H[álek] 1862: 1)

Již od 40. let 19. století začali Češi objevovat Slovensko a slovenské Tatry. Na počátku 50. let jezdil na Slovensko malíř František Bohumír Zvěřina (1835–1908), který od roku 1857 začal systematictěji navštěvovat Tatry (Němcová-Zvěřinová 1971: 30), jež se staly jedním z hlavních zdrojů inspirace pro jeho kresby a malby. Ve Zvěřinových dílech dominují tatranské chatrče, salaše, koliby nebo nejrůznější typy pastýřů a pasáčků, znázorněné např. při spánku, četbě nebo v situaci, kdy zjistili vlčí nebezpečí. Zvěřinova díla s tatranskou tematikou se stala od 60. let trvalou součástí českých periodik a knih o Tatrách (např. práce K. Drože) až do počátku 20. století. Zvěřina, jak to bylo u ilustrovaných časopisů zvykem, doprovázel vlastní časopisecké kresby svými výstižnými komentáři. Na kresbě *Návrat z Tater* ([Zvěřina] 1867:

181) (obr. 2) zachytil radostnou atmosféru vracejícího se „procesí“ pastevců a jejich stád po letním odloučení z hor do vesnice. V doprovodném textu Zvěřina k vracejícímu se průvodu pastevců napsal: „Zastaví se u soušední salaše, která jest na cestě, a tu přibude k němu nová mládež, nový bača, tu připojí se k stádu nové stádo. [...] Tamto opět nová salaš: mladí i staří stojí před ní již uchystáni, zavýsknou průvodu vstříc, zpěvy se sesílí, a tak lid i cinkot zvonců roste jako lavina; vše měří k domovu a tam u domácího krbu zavzní staré pohádky, nové písně, zavíří nové kolo [...]“ ([Zvěřina] 1867: 183)

Spisovatelka Božena Němcová (1820–1862) si také slovenské prostředí, bohaté na národopisnou látku, oblíbila a na své čtvrté cestě na Slovensko (tehdy Horní Uhry) v roce 1855 se staly jejím cílem Nízké Tatry. Němcová tehdy získala materiál pro práce, z nichž poté čerpala tatranské motivy. V její knize *Slovenské pohádky*

a *pověsti* lze najít tři pověsti s tematikou salašnického života a pastevectví v Tatrách, a to *Zlá nocka* (Němcová 1863: 184–188), *Peračina* (ibid.: 188–190) a *O bačovi a šarkanu* (ibid.: 204–211), v nichž plně užila i termínů ze salašnického prostředí (podala k nim i vysvětlivky). Němcová zde využila popisu slovenské salaše, který jí podal slovenský básník Samo Chalupka (1812–1883). Slovenský spisovatel, národopisec a evangelický kněz Pavol Dobšinský (1828–1885) oceňoval pověst B. Němcové *Zlá nocka*, kterou dokonce zařadil do své národopisně zaměřené knihy *Prostonárodnie obyčaje, povery a hry slovenské* z roku 1880. Ke zmíněné pověsti Dobšinský pochvalně poznamenal: „Neviem, čo viac, vynachváliť, či samu poviestku z povier a života valachov a či dôkladnosť samého opisu, v nej obsaženého. Mojim vedomím ešte u nás nikto druhý nepodal opis slovenských salašov; tým viac tedy spomenutej poviestke prednosť

Obr. 2. František Zvěřina: Návrat z Tater. Zdroj: [Zvěřina] 1867: 181

dávám před vlastním opisováním.“ (Dobšinský 1880: 56) Národopisný materiál ze zmíněné Dobšinského knihy se v následujících letech stal důležitým zdrojem i pro české autory, kteří se věnovali nejen tatranskému pasteveckému životu, ale Slovensku vůbec.

Významným mezníkem pro rozvoj turistiky z českých zemí na Slovensko bylo dokončení košicko-bohumínské dráhy v roce 1872, úsek pod Tatrami od západu byl dobudován již v roce 1871. Do té doby se cestovatelé museli z poslední železniční stanice dostávat do Tater na poštovních vozech a dále pak na koňských povozech. Uvedením železničních stanic Hochwald (Štrba) a Poprad do provozu se cestování do Tater značně ulehčilo a bylo to také v následujících letech znát na nárůstu českých turistů (Houdek 1951: 93–94).³ Pro Halič byl důležitým mezníkem rok 1899, kdy byla dokončena železniční dráha spojující Zakopané s Chabówkou, což umožnilo propojit Zakopané s celou železniční sítí v Haliči, hlavně s Krakovem. Také v polských Tatrách došlo díky tomu k rychlému nárůstu zájemců o horskou turistiku.

Do období po dokončení košicko-bohumínské dráhy již spadá činnost básníka, překladatele, slovákofila a také milovníka Tater Rudolfa Pokorného (1853–1887), který poprvé navštívil Slovensko a Tatry v roce 1879 společně se spisovatelem Adolfem Heydukem (1835–1923). Jedním z výsledků této cesty bylo vydání rozsáhlého článku na pokračování *Měsíc pod Tatrami*, který publikoval v roce 1880 ve *Světozoru*. Ve zmíněné stati se věnoval salašnickému životu ve slovenských Tatrách a také svým vlastním zkušenostem, a to v části *Večer na salaši Jackově* (Pokorný 1880). Tentýž text (zmíněnou část o salašnictví) pak vydal v roce 1885 v rozšířené podobě jako součást druhého svazku svého cestopisu *Z potulek po Slovensku* (Pokorný 1885: 67–81). Bylo to do té doby nejzevrubněji zpracované pojednání o salašnictví v Tatrách v českém periodickém tisku a publikacích.

R. Pokorný vycházel nejen z vlastních zážitků z roku 1879, ale také ze zmíněné národopisné práce P. Dobšinského i ze sebraných pověstí Boženy Němcové. Při návštěvě štrbské salaše bači Ďura (Juraje) Jacka, nazývaného Štrbák, si velmi podrobně zaznamenal části pastýřského oděvu. Popsal také košár (proutěnou mobilní ohradu pro ovce), několik kolib, v nichž obvykle přespávali valaši,⁴ starší pastýři a drobní honelníci.⁵ Podrobněji si všiml bačovy koliby, kterou již přirovnal k menšímu domku. Po ochutnávce žinčice, syrovátky z ovčího mléka, a oštiepku, slovenského uzeného ovčího sýra, poseděli

při vatře, k čemuž patřil i zpěv písní a tanec. Pokorný si mj. zaznamenal, jakým způsobem si tatranský bača vedl záznamy o ovcích: „*Zajímavá je bačova účetní kniha. Necelý metr dlouhá čtyřhranná hůl, rováš, pokrytá na všech plochách různými kolmými i šikmými vruby, toť kniha, do níž bača ‚zapisuje‘, kolik ovcí od kterého gazdy přijal do pastvy, kolik jich vlci pojedli atd.*“ (Pokorný 1885: 70)

Pokorný se seznámil s článkem dialektologa a národopisce Františka Bartoše (1837–1906) o moravských Valaších (Bartoš 1880) a po jeho prostudování poznamenal, že mezi salaši moravskou a slovenskou nebylo žádných rozdílů. S některými autorovými tvrzeními se snažil v duchu vlastního slovanského nadšení a přesvědčení polemizovat, např. k rumunskému původu salašnického názvosloví dodal, že „*Rumuni, ‚Valachové‘, v nynější Valachii potvrzují svůj slovanský původ řeči, která je míchanou řečí latinské a slovanské*“ (Pokorný 1885: 71). K chovu ovcí poznamenal, že na Slovensku se chovají spíše kvůli produkci sýrů, vlna byla odebrána pouze v květnu. K vůdčímu beranovi stáda si zapsal: „*Kdykoliv jde stádo z pastvy, vede je skop se zvoncem, skot tento jmenuje se lučavka nebo čelník.*“ (Pokorný 1885: 74) Pastýřský rok končil slavnostně 26. října na Mitra (Demetera), pak se pastýři vraceli se stády ke svým gazdům (hospodářům). Zimní krmení ovcí poté obvykle trvalo pět měsíců. Nedílnou součástí života tatranských pastýřů byly i písně, které Pokorný ve svém příspěvku také uvedl.

S blížícím se koncem 19. století přibývalo českých zájemců o cestování do Tater a tím i textů o nich v českém tisku a publikacích. Téma tatranské salaše nemohl opomenout ani nejvýraznější zástupce českého polonofilství 19. století Edvard Jelínek (1855–1897), který měl zvlášť vřelý vztah k Zakopanému a polským Tatrách. Na základě svých cestovatelských zkušeností sepsal v roce 1889 črtu *Starý salašník* (Jelínek 1889; 1891), kde čtenáři popsal, jak tehdy byly organizovány výšlapy salónní polské společnosti v Zakopaném do blízkých tatranských vrcholů, ale především připojil příběh o smutném salašníkovi, který Jelínkovi poodhalil příběh o svém synovi.

V 90. letech 19. století se stal největším znalcem Tater, a to polských i slovenských, učitel a cestovatel Karel Drož (1858–1928), který při svých každoročních tatranských výstupech pobýval na salaších. Vzpomínky na pastevece se staly nedílnou součástí jeho četných prací, kde popsal např. jejich pokrmy, práci i zábavu. Při komplexním poznávání tatranské kultury nezapomínal ani na hudbu a tanec. Takto zaznamenal např. tanec mladého

juháse: „*Tu juhás podepřel si boky, vypjal se jako struna a počal ,tančiti‘. Hned předložil pravou nohu a na prstech levé sehnuté nohy smykal se po zemi; hned uhýba je oběma dvěma, vyskakoval od země se trupem vzpřímeným. Potom proplétal valaškou divně mezi nohama a pak mával jí nad hlavou [...]*“ (Drož 1897: 65)

Na počátku 20. století poznal Tatry a Podhalí při svých haličských toulkách prozaik a publicista Jaroslav Hašek (1883–1923), jenž si všimal především života prostých lidí. Své zážitky z cest pak ztvárňoval v satiricky laděných fejetonech. I Haškovy povídky ze salašnického prostředí vrcholí satirickou situací, tak jako črta *Batovičtí juhasové* (Hašek 1902a), v níž spor dvou mladých juhásů o to, kdo si vezme dívku Haňku, byl ukončen tak, že si ji za ženu vzal mladý rychtář, který o sporu rozhodoval. Juhásové pak odcizili rychtářovi šest ovcí a stejný počet také Haňce. Veselé vyvrcholení nepostrádá ani črta *Ovce v žinčici*, jejíž hlavní příběh Hašek umístil do salaše pod Kráľovou hoľou na slovenské straně Tater. Bača jim měl po namáhavé cestě uvařit místní pochoutku, ovci v žinčici. Jen co ji Hašek s přáteli snědli a rozplývali se nad touto specialitou slovenských salašů, oznámil jim řeckokatolický farář, který je do salaše doprovázel: „*Pánové, ta ovce v té žinčici, kterou nám předložili, byla ovce, která mi posla předešlý týden. Pánové, je to hrozné, ale je to pravda. My jsme ji snědli. Ten chlap nešťastná ji vykopal. Měli sice ovce uvařené dvě, tu vykopanou pro sebe a čerstvě zabitou pro nás, ale nějak to spletli...*“ (Hašek 1902b) Podobné vyvrcholení mají i další Haškovy tatranské nebo podhalské črty.

Mezi největší české milovníky Tater na začátku 20. století patřil spisovatel, cestopisec a publicista Jan Havlasa (1883–1964), vlastním jménem Jan Klecanda, který se na Tatry zaměřil hned na počátku své literární činnosti. I on poznal tatranské salaše, vnímal je jako nezbytná romantická zákoutí a nadšeně pozoroval stáda ovcí a naslouchal cinkotu jejich zvonů. Na počátku 20. století však smutně pozoroval ústup salašnického života. Havlasovy salašnické kontakty připomíná např. příspěvek *Na salaši*, kde popisuje svůj pobyt na „Zakamenické“ poblíž hájovny v Podbánském, kde navštěvoval i několikrát denně salaš Jána Pipy. Každá podtatranská vesnice měla tehdy dvě až čtyři salaše a na každé se páslo okolo sta ovcí. Do hor se vyhánělo na sv. Jiří (Ďura), někdy i dříve. Na sv. Michala již bývaly salaše na loukách nad dědinou, a pokud bylo alespoň trochu lepší počasí, vydržely až do sv. Havla.

Havlasa se zamýšlel nad nedobrym postavením pastevců, kteří v jeho době stáli na okraji společnosti tatranských horalů: „*Nejsou ty platy salašníků tak veliké. Bača mívá 70 rýnských, tolik i nejstarší valach, ostatní po 60 – vedle toho několik oštípků do měsíce – a to, co si nakradou poctivě i méně poctivě. Co valach, to zloděj – říká se dnes po horách, a nenašel jsem ještě chlapce v kterémkoli věku, byť i byl z otce valacha nebo bači, který by byl řekl, že bude salašit. Každý se nad tím ušklibl.*“ (Havlasa 1906: 1164) Havlasa pastevce již téměř nepokládal za pravé horaly a předpovídal, že jde o poslední generaci horalů, s níž zmizí i salaše. Trpce na toto téma poznamenal: „*To už asi bude na místech ,mého‘ salaše na Zakamenisté stát hotel nějakého maďarského žida. Kolibu budou ukazovat jako kuriosum: Tady druhdy býval salaš.*“ (Ibid.) K Havlasově vybavě patřil také fotoaparát, jímž spisovatel zvětčoval přírodu, salaše i samotné pastevce, pro něž byla fotografie ještě na začátku 20. století něčím nadpozemským a z darovaného snímku se dokázali dlouho radovat.

Tatranští horští vůdci (průvodci)

Bez horských vůdců se v 19. století neobešel ani cestovatel či turista v Tatrách. Nejdříve to byla jedna z několika aktivit místních horalů, ale postupně se z průvodcovství stala skutečná profese. S rozvojem oficiálního a organizovaného horského vůdcovství v Tatrách souvisel vznik turistických spolků na obou stranách Tater, k němuž došlo v téměř stejné době.

Nejdříve byl založen v srpnu 1873 Uherský karpatský spolek (UKS, něm. Ungarische Karpathenverein, maď. Magyarországi Karpátegyesület), jenž byl spolkem německým. Byl otevřen nejen pro vládnoucí Maďary, ale i pro další etnika: Poláky, Slováky a Rusíny (podrobněji o spolku viz Holec 2014: 253–269). V srpnu roku 1874 nařídilo předsednictvo spolku sestavit seznam horských vůdců v jednotlivých karpatských oblastech. Ten se dochoval z roku 1875 a na území Vysokých Tater podle něj pracovalo třicet sedm horských vůdců (šestnáct z nich se hlásilo ke slovenské národnosti). Tvůrci vznikajících stanov se rozhodli připravované vůdcovské knížky vydávat trojjazyčně (maďarsky, německy a slovensky), to však bylo pro Spišskou župu neakceptovatelné a knížky byly oficiálně zavedeny až roku 1881, a to bez slovenštiny. Oficiálně uznaným horským vůdcem byl ten, kdo se legitimoval vůdcovskou knížkou vydanou UKS. V ní byly uvedeny i trasy, na které mohl být průvodce

najímán. Ve stanovách spolku byly uvedeny také taxy jednotlivých tras (Tatry privítali... 2023: 12).

Na haličské straně byl turistický spolek založen v poslední prosincový den roku 1873 jako Haličský tatranský spolek (pol. Galicyjskie Towarzystwo Tatrzańskie) ve městě Nowy Targ. V květnu roku 1874 spolek vypustil ze svého názvu „Haličský“ a jako Towarzystwo Tatrzańskie přesunul své sídlo do Krakova (podrobněji o spolku viz Krygowski 1988). K jeho hlavním cílům patřila ochrana přírody, ale i dohled nad turistikou. Od roku 1875 začal tajemník spolku Leopold Świerz vydávat obecně známým průvodcům knížky, v nichž byly uvedeny ceny a místa, kam mohli vodit turisty na výlety. V roce 1877 byli dostatečně známí vůdci, jichž bylo tehdy osmnáct, rozdělení podle kvalifikace do tří tříd. Vůdcovská oprávnění platila pro celé Tatry – jak haličské, tak uherské. Na rozdíl od průvodců z jižní části Tater nebylo od horských vůdců zakopaných vyžadováno, aby uměli číst a psát (Stecka 1995: 36–39).

Čeští cestopisci se tatranským vůdcům důkladněji ve svých publikacích věnovali až v posledních dvou desetiletích 19. století, zejména se jimi však zabýval K. Drož. Slovakofil R. Pokorný v druhém svazku své publikace z roku 1885 *Z potulek po Slovensku* také nezapomněl na horské průvodce, kterých s rozmachem tatranské turistiky přibývalo. Cestovatelům např. radil, aby do Tater cestovali po dvou, tj. dva a dva, protože takto mohli společně použít poštovní vůz, jednoho průvodce, jednu ložnici atd. (Pokorný 1885: 56) O úloze a stoupající úrovni tatranských průvodců z přelomu 70. a 80. let 19. století se Pokorný zmínil v souvislosti s návštěvou Štrbského plesa: „*Jsou tu výletníci ze Smokovce, několik orientálských krásk rodu Israele se svými průvodci, a okolo jezera hoví si hojnost Slováčků, nabízejících se za průvodce do hor. Karpatský spolek postaral se o poctivé průvodce, opatřil je knížkami, v nichž naznačeny taksy, které jim turista povinen je vyplatiti. Takový průvodce obstará již potravu a nápoj pro tebe i pro sebe, a je-li vycházka delší, také pro nosiče, jehož příbrati třeba. Radno je také vzíti s sebou příkrývku, již při delší vycházce velmi je zapotřebí; neboť často nutno v Tatrách přenocovati.*“ (Pokorný 1885: 56)

Soudce, poslanec Říšské rady a regionální buditel ve Slezsku František Sláma důkladně poznal poměry na Slovensku ještě během studií v Uhrách. Ve svém *Průvodci po Slovensku* (1889) podal hned na začátku zájemcům o cestování v Tatrách až imperativní rady, na jaké průvodce podle etnického původu se mají obrátit: „*Bez průvodčího nikdo nevydávej se na hory. Spolkové:*

Uherskokarpatský a Haličskotatranský postarali se, aby na hlavnějších místech vždy průvodčí stáli. Rozumí se, že přednost dáme nuznému Slovákovi před pomadárštěným židem.“ (Sláma 1889: 11–12) Ve Slámově komentáři se vedle očekávané podpory slovenských bratří objevuje tehdy v Evropě převládající negativní postoj k židům, v tomto případě maďarizovaným židům na Slovensku. Čeští cestovatelé si v 19. století všímali spíše židů, hlavně krčmářů, na haličské straně Tater, kde jich bylo výrazně více než na straně uherské, a turista hledající občerstvení nebo nocleh se jim nemohl vyhnout. Ve svých příspěvcích se o nich po cestě do Tater z roku 1862 zmínili např. Vítězslav Hálek a Julius Grégr (Grégr 1877: 469–470).

O Tatry jevil zájem i český lékař Karel Chodounský (1843–1931), který byl zároveň sportovcem, horským turistou a horolezcem. Byl žákem fyziologa Jana Evangelisty Purkyně (1787–1869), který pravděpodobně podnítil jeho zájem o Slovanstvo. Zájem o Julské Alpy jej přivedl ke spolupráci se Slovinci, blízké vztahy však měl i s Poláky a Slováky. I když dával přednost Alpám, Tatry poznal také, a to z haličské i uherské strany. Chodounský měl možnost srovnat turistiku v Alpách a v Tatrách a tomuto srovnání neunikli ani horší vůdce. Ve svém příspěvku z roku 1891 o tatranských průvodcích napsal, že průměrné vzdělání mají sice nižší než ti alpští, avšak vyrovnají se jim bodrostí povahy, oddaností, věrností a naprostou spolehlivostí. Chodounský si podrobně všiml i vybavení polských a slovenských horských vůdců: „*V Zakopaném zůstali věrní výstroji horalské, širák s řadou mušliček,⁶ ‚serdak⁷‘ na pleci a přiléhající kalhoty, po straně vyšívané ku krcím sbíhající. V ruce sekerku, rezný tlumok na zádech a v něm kotlíček na vaření ‚herbaty‘ (čaje). Smokovští se strojí občansky, přes plece manilový provaz, v ruce sekerku – ale kotlíčku na čaj s sebou nenosí. Rovněž nahradili krbce okovanou botou.*“ (Chodounský 1891: 315; 1893: 77) Při úspěšném výstupu na Gerlachovský štít, který absolvoval spolu s ženou, dcerou a slečnou R. Nekutovou, je ze Smokovce doprovázeli dva místní horší vůdci: Pavel (Pavol) Čížák a Pavol Záborský.

K největším českým znalcům Tater na přelomu 19. a 20. století náležel K. Drož, který se na horských výstupech nemohl rovněž obejít bez služeb horských průvodců (nazýval je převodníci nebo také průvodčí) a k jejich práci se vyjadřoval i ve svých statích. Jejich úloze při vůdcovství na polské straně Tater věnoval článek *Převodníci v Zakopaném*, který připravil u příležitosti konání šibřinek v roce 1902 (viz níže). Služeb tatranských

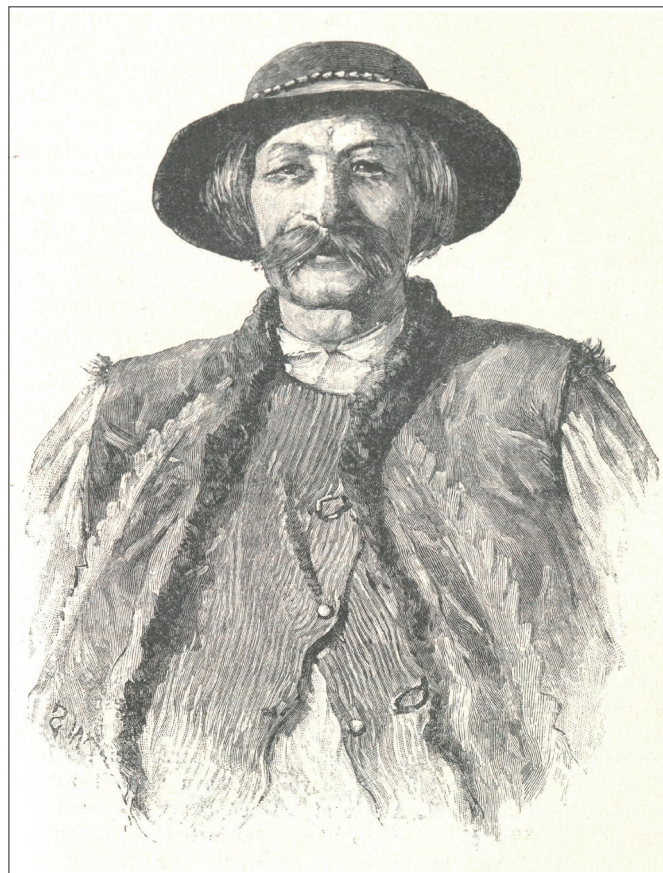

průvodců ze Zakopaného si cenil nejvíce, pokládal je za převážně věrné a u každého z nich oceňoval, že se mu snažili být druhem i opatrovníkem. K jejich místu mezi jinými evropskými horskými průvodci napsal: „*Chodil jsem po horách s převodníky slovenskými, německými (Spišany, Sasy, Tyrolany), maďarskými, rumunskými, francouzskými, ale nade všechny vynikl převodník tatarský.*“ (Drož [1902c]: 26) Zmiňoval se také o tom, že průvodce ze Zakopaného nejen turistovi ukazoval cestu, ale dodával mu energii, udržoval v něm sílu, odvahu, humor, staral se, aby pravidelně jedl, pil a odpočíval. Ve své plátěné torbě nesl zásobu potravin na několik dní pro sebe i pro cestovatele, dále plědy, převlečníky, houňe k případnému noclehu a také náhradní boty. V ruce držel kotlík na vaření čaje a opíral se o horalskou hůl – *ciumpagu* (valašku – obr. 3) (Drož [1902c]: 27).

Obr. 3. Stanisław Witkiewicz: Zakopanský horský vůdce
Zdroj: Drož 1902a: 300

Velkou zásluhu při vzniku tatarského průvodcovství přikládal polskému lékaři a milovníkovi Zakopaného Tytusovi Chalubińskému (1820–1889), který podle něj drsné a divoké horaly vycvičil a udělal z nich usedlé a vzdělanější horské průvodce, kteří měli lepší společenské chování než ostatní Goralé (pol. Górale, slov. Gorali).⁸ Starší generace těchto průvodců vyškolila mládež a z vesničanů zůstali horští vůdci třetího a druhého řádu. Za seniora zakopanských vůdců pokládal Jendrzeja Walu, který své syny rovněž vyškolil v tomto řemesle. K dalším výrazným osobnostem zakopanského průvodcovství patřili Szymon Tatar a Wojciech Roj (obr. 4). Tato generace po sobě na začátku 20. století zanechala okolo šedesáti dobře vyškolených průvodců. K jejich umu patřil také zbojnický tanec, rádi si zazpívali, ale také napili (Drož [1902c]: 27–28).

Obr. 4. Stanisław Witkiewicz: Wojciech Roj
Zdroj: Drož 1898: 731

Bohaté zkušenosti z horských výstupů a pochůzek měl s bodrým a veselým průvodcem Janem Stopkou, který ovládal zbojnické tance, ale zároveň holdoval alkoholu. Bohužel však patřil k těm, kteří při své zajímavé, ale zároveň nebezpečné práci v Tatrách tragicky zahynuli (Drož 1898: 570–571; 1902a: 308–309). Právě se Stopkou měl K. Drož mnohé zajímavé zážitky a zmiňoval se o něm opakovaně i ve své knize *Tatry* (1897). Když se poprvé se Stopkou setkal, popisoval jej jako šestačtyřicetiletého bezvousého dobráka s dlouhými prořídými vlasy (Drož 1897: 49). K. Drož zdůrazňoval jeho radost ze zpěvu, tak jako ji např. viděl i u starého lidového vypravěče a houslisty Jana Krzeptowského Sabaty, tehdejší živé legendy Zakopaného (ibid.: 71–72). U Stopky rovněž obdivoval jeho geologické znalosti a orientaci v tatranských zka-menělinách. V této souvislosti zmínil, jak Stopkovi geologická praxe napomohla stát se tatranských průvodcem: „*Tři léta chodil po horách se slavným geologem polským, prof. dr. Alojsem Althem, a co slyšel dvakráte, třikráte, zapamatoval si věrně. Taková je paměť góralská! Z té příčiny jmenovalo ho ‚Towarzystwo Tatrzańskie‘ průvodčím třídy první, ač např. Tater slovenských docela dobře neznal.*“ (Ibid.: 71) V závěrečné části knihy *Tatry*, nazvané *Cestování v Tatrách*, která je cestovním průvodcem, Drož zdůraznil, že k téměř všem uvedeným vycházkám v Tatrách jsou potřební průvodci (píše průvodčí, převodníci). Zájemcům z vlastních zkušeností doporučil horské vůdce ze čtyř míst: Zakopaného, Smokovce, Štrby a Štoly, přičemž nejvíce jmen horských vůdců (11) uvedl u Zakopaného, což potvrzuje, že horské vůdcovství bylo na přelomu 19. a 20. století nejsilněji zastoupeno v polských Tatrách. Průměrná cena za služby průvodce na jeden den na polské straně (se stravou) byla 3 zlaté, v Uhrách 5 zlatých (Drož 1897: 336).

Polské Tatry na sokolských šibřinkách

S rozmachem cestování do Tater na konci 19. století, po prvních cestách Klubu českých turistů do Zakopaného nebo i díky Jelínkově populární brožuře *Zakopané v polských Tatrách* (1893) a četným popularizačním pracím K. Drože bylo toto polské horské středisko i v Čechách, na Moravě a ve Slezsku velmi populární, což napomohlo k tomu, že se stalo jedním z hlavních témat sokolských šibřinek. Na počátku 20. století byly již sokolské šibřinky významnou společenskou událostí, na jejíž náročné

přípravě se v případě Zakopaného vedle pořadatelů podílely významné osobnosti ve svém oboru z českého i polského prostředí.

Počátek šibřinek spadá do poloviny 60. let 19. století, kdy se velmi rozvíjela spolková a zájmová činnost české společností, která se i díky tomu stávala jedním z novodobých evropských národů. V době masopustu byly populární na Žofíně pořádané taneční zábavy, tzv. reduty. Nedílnou součástí těchto plesů, které navštěvovala vybraná pražská společnost, byli mladí členové Sokola. Jeden z nich, Antonín Čacký, k těmto zábavám v roce 1899 již jako pamětník poznamenal: „*Každé neděle po celý masopust prováděli Sokolové v redutě tak rozmarné scény a tropili tak veselé kousky a žerty, že se o nich vždy po celý týden a po celé Praze mluvilo. [...] Byli jsme ‚atrakcí‘ redut, vábili jsme navštěvovatele a dovedli je tou měrou bavit, že v sále nebylo lze ani hnouti se.*“ (Čacký 1899: 1) Když na začátku roku 1865 jednu z právě takových úspěšných zábav hodnotili v hospůdce U anglické královny sokolové v čele se starostou Jindřichem Fügnerem (1822–1865) a s náčelníkem Miroslavem Tyršem (1832–1884), napadlo mladého Čackého, že by takovou redutu příště mohli zorganizovat sami sokolové v prostorách sokolny. Nápad se rychle ujal a náčelník Tyrš přišel pohotově s názvem „Šibřinky“,¹⁰ který se přítomným rovněž velmi zalíbil a první sokolská zábava s tímto názvem proběhla 25. února 1865 v den masopustní soboty. Zakladatel této brzy nedílné součásti rozvíjejícího se sokolského hnutí A. Čacký první šibřinky popsal takto: „*Kostýmy nebyly sice tak nádherné, jaké nyní v pražských Šibřinkách vidíme, ale zato tak originální, tak žertovné, že divák, prohlížeje maskary, neubrnil se upřímnému smíchu.*“ (Čacký 1899: 1)

Šibřinkovská tradice, s níž přišli členové Sokola pražského, se začala velmi rychle rozvíjet. Nejdříve šibřinky organizoval pouze Sokol pražský, brzy se však přidaly další pražské jednoty, kde již Sokol existoval, až se zmíněné sokolské plesy staly součástí masopustních zábav nejrůznějších míst českých zemí, později pak i v zahraničí. Sokol pražský přicházel od 70. let s konkrétními tématy šibřinek (tak jako později i jiné sokolské organizace), jako byly *Cirkus* (1873), *Výstava světová* (1874), *Selská svatba* (1875), *Olymp* (1876) ad. (*Památník vydaný na oslavu 1883*: 208–209). Po pražské *Národopisné výstavě československé* v roce 1895, která ještě více prohloubila zájem Čechů o jiné slovanské

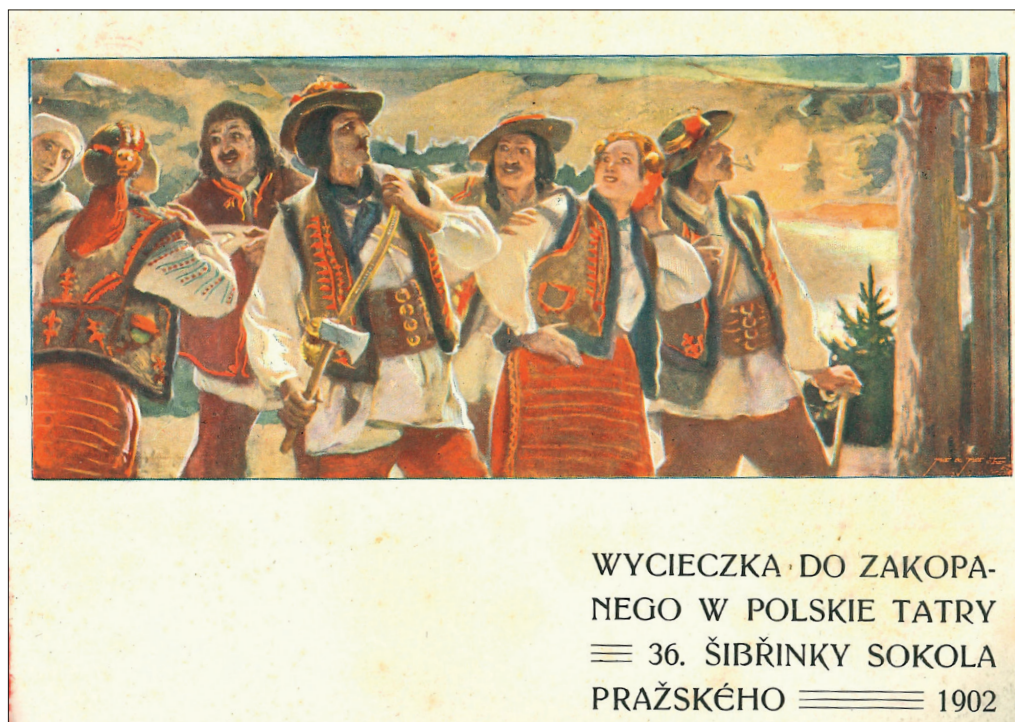
národy a etnika, se objevila slovanská témata *Slovač* (1898) a *Černá Hora* (1899). Stále větší zájem české společnosti o jiné slovanské regiony a také prohlubující se znalosti o nich vedly k tomu, že organizátoři Sokola pražského připravili na počátku 20. století šibřinky s tématy konkrétního regionu z blízkých slovanských národů: v roce 1902 polské téma s originálním polským názvem *Wycieczka do Zakopanego w Polskie Tatry* (Výlet do Zakopaného do Polských Tater) a v roce 1903 slovinské téma *Na Bledu*.

Polské Tatry a Zakopané byly jedním z velkolepých témat předválečných šibřinek Sokola pražského, na němž se podíleli přední spisovatelé, výtvarníci a znalci Tater. O popularitě těchto sokolských masopustních zábav svědčí i to, jak velkou pozornost jim vždy věnoval dobový tisk, především *Národní listy* a *Národní politika*, ale také *Světobzor* a *Zlatá Praha* i další periodika. Jak lze z českého tisku vyčíst, šibřinkový večer 8. února 1902 s tématem polských Tater byl obzvlášť vydařený.

Šibřinky na přelomu 19. a 20. století byly rozsáhlou společenskou událostí, jejímž vyvrcholením byl maso-

pustní ples. Jejich součástí však byly i další zajímavé akce, na které upozorňoval dobový tisk. Před vyvrcholením 36. šibřinek tak Zábavní výbor Sokola pražského připravil dne 12. ledna 1902 pro své členy i veřejnost výstavku (byla přístupná v neděli mezi 9–11 hod.), na níž byly soustředěny kroje vhodné pro následné polské šibřinky, jejichž součástí byly mužské a ženské serdaky zakopanských Goralů. Tím, že byly šibřinky vyhlášenou a hojně navštěvovanou akcí, usilovaly o svou reklamu na nich české firmy a organizátoři měli kvůli tomu vypracován přesný reklamní řád.¹¹ Prodávaly se také panské vstupenky, a to pro členy Sokola pražského za 4 koruny, pro členy jiných sokolských jednot za 6 korun a nečleny za 10 korun. Dokonce byly nabízeny vstupenky na šibřinkovské dozvuky, pro členy za 1 korunu a pro nečleny za 2 koruny (*Wycieczka do Zakopanego* 1902: 4).

O mimořádném úspěchu 36. šibřinek Sokola pražského informovaly zevrubně pražské deníky. Do šibřinkového Zakopaného se vtěsnilo téměř tři tisíce účastníků a ještě o 21. hodině stála dlouhá řada vozů od Karlova náměstí až k sokolně v Žitné ulici.

Obr. 5. Titulní strana publikace *Przewodnik po Tatrach. Wycieczka do Zakopanego w Polskie Tatry. 36. šibřinky Sokola pražského* 1902

Redakce *Národní politiky* zdůraznila, že Zakopané se stalo ústředním tématem šibřinek nejen pro svou přírodní krásu, ale rovněž pro svůj výlučně polský, slovanský charakter. Výzdobu sokolny provedl mladý specialista na krojovou problematiku, akademický malíř Václav Malý (1874–1935), a jak zakopanský taneční sál pražské sokolny vypadal, nejlépe vystihl redaktor *Národní politiky*: „Sál znázorňoval lázeňskou promenádu. Stěny vnitřní upraveny přesně dle góralského slohu,¹² vyznačujícího se hlavně zvláštní architekturou ve spojování dřev mohutnými skobami a hřeby, jichž všude zřítí přemnoho na první pohled. Zdobou stěn bylo polské vyšívání dle zakopanského motivu. Obloukové výplně obsahovaly

malebné postavy Góralů, z nichž nejznámější průvodce (převodník), starý houslista Sabała, zobrazen byl nad orchestrem. Ostatní velké stěny představovaly nejkrásnější pohledy na polské Tatry. V průčelí poutal zraky všech plastický obraz ‚Pisany‘,¹³ skály v dolině Kościeliské, s potokem, zvaným Černý Dunajec a s deskou Klubu českých turistů. Na pravé straně zobrazena tři nejkrásnější jezera polská: Mořské oko (perla Tater), Velký stav (z doliny Pěti polských stawů) a Černý stav (pod Kościelcem). Přiléhající stěna schodiště představovala partii z vodopádů Mickiewiczových v dolině Roztocké. Stěna levá jevila báječný pohled na Zakopané s Tatrami v pozadí (z Gubałówki) a na imposantní bránu Kraszewského (z doliny Kościeliské). Nad orchestrem vypínala se hora ‚Świnnica‘ a před níž čněla socha Polonie.“ (Wycieczka do Zakopanego 1902: 8)

Spolu s malbou byla v sále i látková výzdoba v polských národních barvách a výzdoba květinová. K tomu se na galerii tyčilo trojsoší J. Fügnera, A. Mickiewiczze a T. Kościuszka. Zábavní výbor byl oblečen do krojů horských průvodců ze Zakopaného. Mezi maskami převládaly slovanské typy a z maškarních skupin nejvíce zapůsobili „Křížáci“ ze Sienkiewiczova románu. Součástí šibřinkového veselí byl i zakopanský jarmark, na němž si mohli zájemci zakoupit originální polské pohlednice, výrobky ze zakopanské řezbářské školy aj. Podle autora novinového příspěvku šlo o výjimečně povedený večer: „Úspěch byl neočekávaný, báječný. Vším právem blahopřáli pořadatelům Sokolové z Krakova a Lvova vřelými telegramy. Také Tatranský spolek turistický z Krakova poslal blahopřejný telegram.“ (Wycieczka do Zakopanego 1902: 8)

Z prací spisovatelů a umělců, kteří se na tématu šibřinek podíleli, sestavoval někdy redakční výbor publikaci. Zdařilé album (průvodce) malého formátu s názvem *Przewodnik po Tatrach. Wycieczka do Zakopanego w Polskie Tatry. 36. šibřinky Sokola pražského 1902* bylo k dispozici již na samotném šibřinkovském plese dne 8. února. Téměř padesátistránková kniha obsahovala básně českých (A. Heyduk, J. Vrchlický, J. V. Sládek, F. Kvapil aj.) i polských (L. Rydel, J. Kasprovicz, M. Konopnicka aj.) autorů, obrázky a kresby polských malířů (např. W. Aljasz-Radzikowski a K. Bieńkowski) a krátké příspěvky českých (nejrozsáhlejší byl od K. Drože) i polských (např. W. Eljasz-Radzikowski) příspěvatelů. Jednotlivé texty byly publikovány v češtině, polštině i goralštině (obr. 5 a 6).

Obr. 6. Kazimierz Bieńkowski: Góral, 1899
Zdroj: *Przewodnik po Tatrach* [1902]

Závěr

Pokud bychom se měli na závěr vyjádřit k etnické identitě výše zmíněných etnografických skupin Goralů na haličské a uherské straně na konci 19. století, nelze na tuto otázku jednoznačně odpovědět. U haličských Goralů se jistě projevoval příklon k polskému národnímu vědomí, které bylo v rakouské provincii Haliči velmi silné. Na uherské straně se tamější Goralé tak jednoznačně neprojevovali. Výraznější byla identifikace podle místa na uherské a haličské straně Tater, jak to vystihl ve svém příspěvku K. Drož, který charakterizoval značnou animozitu mezi obyvateli obou částí Tater: „*Mezi Liptáky a Góraly zakopanskými byla hluboká nenávisť, nebo krádeže volův, ovec, rabování kas páchali na Slovensku zbojníci podhalští, a klusovníci¹⁴ vesměs byli Poláci. Pro Liptáka a Zakopance, kteří se vesměs potkali v horách, nebylo nic jiného, než boj anebo zachránění se ‚lekkiemi nogami‘.*“¹⁵ (Drož 1898: 732) Liptáci si nenechávali nic líbit, Zakopancům se mstili a ti pro ně vymysleli posměvačnou rýmující se přezdívku „zli ptacy“ (zlí ptáci). Zmíněné nepřátelství dosvědčují zachovalé tatranské legendy.

Ze sledovaného materiálu je zřejmé, že Tatry, jejich lid, zvyky i příroda nebyly v českém tisku okrajovým tématem. Naopak, z analýzy lze vyčíst, jak česká společnost ve studii prezentovaná témata vnímala. Většina českých autorů, kteří v 19. a na začátku 20. století psali o Tatrách, neopomenula téma salašnictví. Bačové, valaši, jejich ovce, salaše atd. – to vše bylo něčím, co nemohli při svých horských výstupech opomenout, a většina autorů je vnímala jako romantický doplněk

divoké tatranské přírody a horalského života (Hálek, Pokorný, Drož, Havlasa aj.). Mladý Jaroslav Hašek však na začátku 20. století přišel s novým pohledem, kdy do salašnické tradice nápaditě zahrnul prvky satiry. Kromě Štulcova překladu W. Pola či prací K. Drože, R. Pokorného nebo J. Havlasy většinou publikované texty nebyly detailními rozbory salašnického života, ale trefnými popisy, které mohly další čtenáře do Tater přilákat. Obvykle šlo o vlastní pozorování z cest do Tater. Dosavadní odborné a popularizační práce o salašnictví ve svých příspěvcích využil pouze R. Pokorný, který je také autorem nejrozsáhlejšího příspěvku na toto téma. V odborné literatuře a v popularizačních pracích se orientoval i K. Drož. Rovněž téma tatranských horských vůdců nepatřilo k nejčastějším, ale zkušený cestovatelé jako K. Drož, R. Pokorný nebo i K. Chodounský, je nemohli opomenout. Zvláštní a velmi zajímavá byla na přelomu 19. a 20. století úloha sokolských šibřinek, které již od 60. let 19. století tvořily nedílnou součást tanečních masopustních zábav v Praze. Sokolové vedle vlastních národních motivů začali mezi témata šibřinek zařazovat i témata z jiných slovanských oblastí, mezi nimiž se jim jevilo jako podnětné Zakopané v polských Tatrách, neboť polské Tatry byly stále něčím, co Češi vnímali jako součást slovanského kulturního bohatství. Slovenské Tatry měly taktéž na české straně své velké obdivovatele, jejichž počet narůstal, avšak pro mnohé to byly hory, jež ovládal maďarsko-německý prvek, což některé české vlastenecké turisty mohlo stále odrazovat.

POZNÁMKY:

1. Městem se Zakopané stalo až v roce 1933.
2. V celé studii sjednocujeme (a to i v citátech) název ‚juhás’/juhásové’ s dlouhým ‚á’, pouze v názvu Haškovy črty *Batovičtí juhásové* ponecháváme slovo ‚juhásové’ s krátkým ‚a’.
3. Poté, co se na začátku 90. let uherské úřady rozhodly postavit v Tatrách lázeňskou klimatickou osadu Tatranská Lomnica, bylo již v roce 1895 dokončeno její železniční spojení s Popradem. Devítikilometrová trať od odbočky na nové železniční stanici Studený Potok do Tatranské Lomnice pak ještě dále zvýšila turistický ruch v Tatrách.
4. ‚Valaši’ (slov. valasi) se na polské straně Tater nazývali ‚juhasi’ (čes. juhásové). Slovo ‚juhás’ se však používalo také, bylo ale obecnějším označením pro pastevece.
5. ‚Honelníci’ např. naháněli ovce na dojení a na salaši vykonávali pomocné práce.
6. ‚Mušličky kauri’ (pol. muszelki kauri, tzv. porcelanki) byly od 19. století populární ozdobou klobouků Goralů.
7. Kožená vesta, uvnitř vyložená kožešinou, která je vyšívaná na zádech. Horalé ji nosili přes košili a páni ze Zakopaného přes šosaté kabáty (Chodounský 1891: 315; 1893: 77).
8. V celé studii sjednocujeme (a to i v citátech) název ‚Goralé’/‚Góralé’ s velkým ‚G’.
9. Podle seznamu horských vůdců, který v roce 1877 sestavil Leopold Świerz, byl Jan Stopka průvodcem třetího stupně (Stecka 1995: 39). To se však mohlo později změnit.
10. ‚Šibřinky’ (singulár šibřinek) byly podle Jungmanna frašky, šašky, žerty (Jungmann 1838: 255).
11. Právo reklamy měli ti sokolští bratři, kteří byli alespoň tři měsíce členy Sokola pražského a měli zaplacen příspěvek za měsíc prosinec. Každý člen měl právo propagovat jednu firmu zdarma, druhou za poplatek 5 korun, třetí za 10 korun. Členové ostatních sokolských jednot měli zpoplatněny obě povolené reklamy (*Wycieczka do Zakopanego* 1902: 4).

12. Tzv. zakopanský architektonický styl, který v 90. letech 19. století vytvořil Stanisław Witkiewicz. Tento styl vycházel z architektury podhalských Goralů, obohacené o secesní prvky. V zakopanském stylu se vyráběl také nábytek, hospodářské zařízení, oblečení, porcelánové výrobky, hudební nástroje a suvenýry.
13. V Kościeliském údolí (pol. Dolina Kościeliska) v polských Tatrách je Polana Pisana a Skała Pisana, s níž název obrazu ‚Pisany‘ souvisí.
14. Klusownik – česky pytlák.
15. Lekkiemi nogami – česky lehkýma nohama (útěkem).

PRAMENY A LITERATURA:

- Bartoš, František. 1880. Moravské Valašsko, kraj i lid. *Osvěta* 10 (5): 369–386; (6): 449–464.
- Čáček, Antonín. 1899. Kterak vznikly pražské sokolské Šibřinky. *Národní listy* (odpolední vydání) 39 (42): 1.
- Dobšinský, Pavol. 1880. *Prostonárodné obyčaje, povery a hry slovenské*. Turč sv. Martin: vl. nákl.
- Drož, Karel. 1897. *Tatry*. Ružomberok: Karol Salva.
- Drož, Karel. 1898. Okolo Tater. *Květy* 20 (10): 515–529; (11): 563–586; (12): 722–735.
- Drož, Karel. 1902a. Červené vrchy. Góralská legenda o Janošikovi. *Květy* 24 (3): 294–309.
- Drož, Karel. 1902b. Převodníci v Zakopaném. K šibřinkám „Sokola pražského“. *Národní listy* 42 (28): 1.
- Drož, Karel. [1902c]. Převodníci v Zakopaném. In: *Wycieczka do Zakopanego w Polskie Tatry*. 36. šibřinky Sokola pražského 1902. [Praha: Zábavní výbor Sokola Pražského, 1902]. 25–30.
- S. G. [Goszczyński, Seweryn]. 1838. Cesta na Tatry. *Časopis Českého museum* 12 (1): 24–61.
- Grégr, Julius. 1877. Z vln Dunajce. Upomínka z cest. K úmrtnímu dni Vítězslava Háčka. *Lumír* 5 (29): 452–454; (30): 469–473; (31): 485–488.
- H[áček], [Vítězslav]. 1862. Večer a noc v Tatrách. *Národní listy* 2 (202): 1.
- Hašek, Jaroslav. 1902a. Batovičtí juhasové. Črta z Podhalí. *Národní listy* (odpolední vydání) 42 (306): 1–2.
- [Hašek, Jaroslav]. 1902b. Ovce v žinčici. Vzpomínka na Královu holu. *Národní listy* (odpolední vydání) 42 (335): 1–2.
- Havlasa, Jan. 1906. Na salaši. Tatranská skizza. *Světozor* 6 (49): 1163–1166; (50): 1186–1188.
- Holec, Roman. 2014. *Človek a príroda v „dlhom“ 19. storočí*. Bratislava: Historický ústav SAV.
- Houdek, Ivan. 1951. *Osudy Vysokých Tatier*. 2. vyd. Liptovský Mikuláš: Slovotour.
- Chodounský, Karel. 1891. Z Tater. *Lumír* 19 (27): 315–316; (28): 330–332.
- Chodounský, Karel. 1893. *Upomínky z Alp a Tater*. Praha: Karel Chodounský.
- Jelínek, Edvard. 1889. Starý salašník. Lázeňská črta. *Lumír* 17 (2): 19–21, 26–27.
- Jelínek, Edvard. 1891. Starý salašník. In: Jelínek Edvard. *Jasem i stínem. Slovenské črty z různých stran. Část I*. Praha: F. Šimáček. 1–21.
- Jelínek, Edvard. 1893. *Zakopané v polských Tatrách*. Praha: F. Šimáček.
- Jungmann, Josef. 1838. *Slovník česko-německý. Díl IV. S–U*. Praha: Knížecí arcibiskupská knihtiskárna, u Josefy vdovy Fetterlové, řízením Václava Špinky.
- Kielkowski, Jan. 2018. *Zdobycie Tatr: Prehistoria i początki taternictwa do roku 1903. Tom I*. Katowice: STAPIS.
- Krygowski, Władysław. 1988. *Dzieje Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego*. PTTK „Kraj“.
- Němcová, Božena. 1863. *Slovenské pohádky a pověsti. Svazek 1. – III. Sebrané spisy Boženy Němcové. Díl VII*. Litomyšl–Praha: Antonín Augusta.
- Němcová-Zvěřinová, Melanie. 1971. *Malíř F. B. Zvěřina – Morava – Čechy – Slovensko – Karpaty a Rusko*. Adamov: Historicko-vlastivědný kroužek závodního klubu ROH Adamovských strojřin, n. p.
- Památník vydaný na oslavu dvaceti letého trvání Tělocvičné jednoty Sokola pražského*. 1883. Praha: Sokol pražský.
- Pokorný, Rudolf. 1880. Měsíc pod Tatrami. *Světozor* 14 (25): 291, 293–294; (26): 303–304, 306.
- Pokorný, Rudolf. 1885. *Z potulek po Slovensku. Díl II*. Praha: R. Pokorný.
- Przewodnik po Tatrach. Wycieczka do Zakopanego w Polskie Tatry*. 36. šibřinky Sokola pražského 1902. [1902]. [Praha: Zábavní výbor Sokola pražského].
- Sláma, Fr[antišek]. 1889. *Průvodce po Slovensku*. Praha: J. Otto.
- Stecka, Zofia. 1995. *Historia przewodnictwa tatrzańskiego*. 2. vyd. Zakopane: Tatrzański Park Narodowy.
- Štulc, Václav. 1876. Obrazy z přírody a života na Tatrách. *Světozor. Příloha* 10 (10): 157–158; (11): 173–174.
- Tatry přivítali vodcov z celého světa. 2023. *Tatry* 62 (1): 2023, 11–16.
- Výlet do Zakopaného. (Šibřinky „Sokola“ pražského.). 1902. *Národní politika* 20 (39): 8.
- Wycieczka do Zakopanego w polskie Tatry. 1902. *Národní listy* 42 (10): 4.
- [Zvěřina, František]. 1867. Návrat z Tater. *Květy* 2, II. pololetí (22): 183 (+ obr. na s. 181).